

MATURITNÝ OKRUH 5

LEXIKOLÓGIA

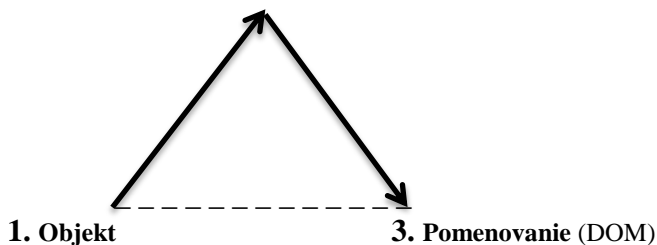
LEXIKOLÓGIA (z gr. lexis – slovo) je náuka o slove a slovnej zásobe (lexike).

SÉMANTICKÝ TROJUHLNÍK: zastáva vzťah medzi myšlienkovou oblasťou (obsahom), jazykovým stvárnením (formou), javom skutočnosti => **človek myslí v pojmoch**

Sémantický trojuholník odráža „fázy“ myslenia:

1. podnet z objektívnej skutočnosti: **vidíme** konkrétny predmet - **vidíme dom**,
2. uvedomenie si, čo vidíme: definícia predmetu na základe jeho vlastností - **stavba na bývanie**,
3. priradenie mena, pomenovanie: dohodnutý jazykový znak **D–O–M** (house, Haus).

2. Pojem (BUDOVA, STAVBA NA BÝVANIE)

SLOVO: jednotka slovnej zásoby, skupina hlások, ktorá má určitý význam (lexikálny a gramatický).

VECNY (LEXIKÁLNY) VÝZNAM SLOVA: vecný **obsah slova**, ktorý označuje jav skutočnosti. Slovo ho má vždy, nemôže bez neho existovať (napr. *lečo*: *jedlo z papriky, rajčín, vajec*).

GRAMATICKÝ VÝZNAM SLOVA: schopnosť slova vyjadriť **gramatické kategórie** (*lečo* – *stredný rod, singulár, nominatív...*).

SLOVNÁ ZÁSoba – LEXIKA: je súhrn všetkých slov jazyka

1. **jadro slovnej zásoby:** tvorí ho asi 800 slov: *zem, voda, otec, sestra, slovo, jesť, spať* - sú to slová, ktoré sú najstaršie a najčastejšie sa používajú,
2. **okraj slovnej zásoby:** je neustále v pohybe, vypadávajú z neho staré slová (*rytier, groš*) a vstupujú doň nové slová slovenského i cudzieho pôvodu => **nárečové slová, slangové slová, odborné názvy/termíny, básnické slová, hovorové slová, knižné slová, archaizmy, historizmy, zastarané slová, neologizmy**.

INDIVIDUÁLNA SLOVNÁ ZÁSoba: **slovná zásoba jednotlivca** – ovplyvňuje ju množstvo faktorov (vek, vzdelanie, zamestnanie...)-

- A) **aktívna slovná zásoba:** patria do nej všetky slová, ktoré určitý človek používa
- B) **pasívna slovná zásoba:** človek slovám rozumie, ale v komunikácii ich nepoužíva, resp. používa málokedy

ČLENENIE SLOV PODĽA LEXIKÁLNEHO VÝZNAMU

- a. **plnovýznamové – neplnovýznamové slová**
- b. **jednovýznamové slová:** odborné termíny a vlastné mená (*kilogram, reaktor, kyselina sírová*); **viacvýznamové slová:** majú viac významov, najprv bol význam základný, potom vznikli ďalšie, odvodené, najmä na základe podobnosti – *oko*: orgán zraku, ale aj oko na rybárskej sieti, na pančuche, pávie oko, morské oko /pleso/, atď.

ČLENENIE SLOV PODĽA VZŤAHOV MEDZI LEXIKÁLNYMI VÝZNAMAMI

- a. **homonymá:** rovnako znejú, majú rovnakú podobu ale odlišný význam => *čelo* – časť hlavy, *čelo* – hudobný nástroj; *stopy* – hodinky i časť rastliny, *mat'* – matka i vlastniť.
- b. **synonymá:** majú rovnaký význam, ale odlišnú podobu, výslovnosť => *smelosť* – odvaha, *ísť* – kráčať; *bežať* – utekať, *čudovať sa* – diviť sa, *žalár* – väzenie, *nepekny* – škaredý, *skladba* – syntax,
- c. **antonymá:** majú opačný význam => *čierny* – biely, *dobrý* – zlý; *mladý* – starý, *ľahko* – ťažko, *áno* – nie, *hore* – dolu; *odnieť* – priniesť, *láska* – nenávisť.

!!!

univerbizácia = viacslovné pomenovanie zmeníme na jednoslovné pomenovanie

panelový dom – *panelák*

minerálna voda – *minerálka*

multiverbizácia = jednoslovné pomenovanie zmeníme na viacslovné pomenovanie

auto – *motorové vozidlo*

preskúmať – *uskutočniť prieskum*

POZNÁMKA: Tento MO sa dá pekne prepojiť aj s iným MO, ktorý sa tiež týka lexikológie.

DRÁMA AKO LITERÁRNY DRUH. DRAMATICKÉ ŽÁNRE.

- názov dráma pochádza z gréckeho slova *draó* – *činiť, konať*
- **dráma vznikla v starovekom Grécku z náboženských osláv Dionýza**, boha vína a vinohradníkov, ale aj úrody a plodnosti
- vývoj drámy pokračoval v stredoveku, v období renesancie a aj klasicizmu až po dnešné dni, v dnešnej dobe sa v dráme nachádzajú moderné prvky aj nové smery

Základné vlastnosti drámy:

dialogickosť – v dráme sú dominantné dialógy, ktoré sú dopĺňané monológmi

verš/próza – dramatický text môže byť písaný vo veršoch, môže mať podobu prózy, ale v oboch prípadoch je určený predovšetkým na divadelnú realizáciu, dej sa odohráva pred očami divákov

sujetovosť – usporiadanie dejových zložiek v diele, autor môže meniť časovú postupnosť, ľubovoľne organizovať príbeh podľa dôležitosti udalostí

dejovosť – prítomnosť deja

prítomný čas – dráma predstavuje situáciu v prítomnosti, príznačná je teda preferencia prítomného času

dynamickosť

Základným znakom je neprítomnosť rozprávača.

- *dráma aj lyrika vyjadrujú myšlienky, pocity, city a nálady postáv*
- *epika a dráma majú spoločnú prítomnosť deja (dejovosť)*

Vonkajšie členenie drámy:

dejstvá – časti hry oddelené spúšťaním opony, zväčša medzi dejstvami býva prestávka

scény – zmena dekorácií, osvetlenia aj hercov na javisku /t.j. zmenia sa všetky osoby/

výstupy – zmena počtu osôb

Vnútorne členenie drámy:

1. úvod (expozičia): predstavuje sa prostredie, prichádzajú postavy (náčrt ich povahových vlastností), naznačuje sa dej (možný konflikt)

2. zápleтка (kolízia): dej sa zauzľúje, objavuje sa udalosť alebo čin, ktorý skomplikuje vzťahy postáv

3. vyvrcholenie (kríza): konflikt v deji naplno vrcholí

4. obrat (peripetia): nečakaný obrat v deji, tzv. *retardujúci prvok*

5. rozuzlenie (katastrofa): tragické riešenie konfliktu alebo happy-end

DRAMATICKÉ ŽÁNRE

komédia (veselohra) = vznikla v antickom Grécku

- jej cieľom je **vyvolať smiech**

- už **základný konflikt je komický**, lebo **hrdina** si buď **určí nezmyselný cieľ** alebo si zvolí **neprimerané**

prostriedky na jeho dosiahnutie

- zobrazuje smiešnosť, komickosť a nezmyselnosť niektorých stránok ľudského života (predovšetkým negatívne vlastnosti človeka, záporné javy spoločnosti)

fraška: druh komédie, v ktorej prevláda situačná komika a zveličovanie

tragédia = vznikla v antickom Grécku, najstarší dramatický žáner

- individuálny alebo spoločenský konflikt

- boj jednotlivca alebo skupiny s nepriateľom, končí tragicky

- hlavnou postavou je výnimočný človek, ktorý sa často odmieta vzdať

činohra = vznikla miešaním prvkov tragédie a komédie v 18. a 19. storočí

- má viac prvkov tragédie ako komédie, pretože je predovšetkým vážna, ALE nekončí tragicky

- zobrazuje vážne a aktuálne spoločenské problémy

- hrdinami činohry sú ľudia bežného života

muzikál = žáner hudobného divadla, ktorý je symbiózou slovesného textu, hudby, spevu a tanca

Významní slovenskí dramatici a ich kľúčové dielo

JÁN PALÁRIK matičné obdobie, prechod medzi romantizmom a realizmom

– písal veselohry, tzv. „komédie omylov“, ktoré majú vlastenecký charakter, hovoria o súžití národov v Rakúsko-Uhorsku, o národnej rovnoprávnosti, autor humoristickým spôsobom poukazuje na vážne problémy vtedajšej spoločnosti

– komika pramení zo slovných skomolenín, ale najmä zo zámeny osôb

veselohra **Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch !!!**

- snaha o zmierenie šľachty a ľudu, dvojnásobný motív dvojníctva

- grófka Eliza Hrabovská a učiteľova dcéra Miluša Orišková si vymenia svoje úlohy a postavenie, pretože očakávajú návštevu, grófka chce spoznať svojho nastávajúceho, baróna Kostrovického, ktorý prichádza so svojím priateľom inžinierom Rohoňom (ten si s ním tiež vymenil totožnosť), Miluša kritizuje baróna Kostrovického, že sa hanbí za svoj slovenský pôvod a nerozpráva slovensky (“napáchol“ maďarčinou počas štúdií v Pešti, svojho sluhu premenoval zo Štefana na Pištu, husárov povoláva až z Debrecína)

- Miluša (vzdelaná, inteligentná žena, vlastenka) používa pri komunikácii s Kostrovickým maďarské výrazy, aby zdôraznila význam svojich slov a vyjadrila svoj ironický pohľad na ľudí podobného typu,

nepáči sa jej Kostrovického sebeckosť, afektovanosť v používaní maďarčiny a tvrdí, že **človek by mal prinášať obete svojmu národu a rozprávať materinským jazykom**

- **dej má romantické prvky**, dochádza k situačnej komike, páry sa navzájom spoznávajú a až pri obžinkoch vyjde najavo, kto je kto, v závere sa nádejné manželské páry nájdu a všetko sa končí šťastne, **hra je výsmechom národného odnárodnenia**

JOZEF GREGOR TAJOVSKÝ realizmus

- **ostrý kritik slovenskej pasivity a neochoty prijať kultúru a vzdelanie**

realistická dráma **Statky-zmätky !!!**

- **kritika vidiny bohatstva, ktorá ničí všetky vzťahy**

postavy: Ondrej Palčík a Mara, rodina Ľavkovcov a Kamenskovicov

- **Palčíkovci nahovoria Ľavkovcov, aby im dali syna Ďurka za vlastného** (nevládu už sami pracovať na svojom majetku), **oženia ho so Zuzkou Kamenskou a mladomanželom povedia, že všetko po ich smrti zdedia**

- **Ďurove vzťahy sa nevyvíjajú dobre**, manželku si neváži, podvádza ju, stále chce, aby mu Palčík prepísal majetok (Palčíkovci nedodržia slovo, upodozrievajú Ďura, že ich okráda) → → → **tehotná Zuzka od Ďura odchádza a on si privádza domov Betku**

- **Betka rovnako ako Ďuro myslí iba na peniaze** a keď vidí, že mladík nezbohatne, opúšťa ho

- v závere drámy vyženie Palčík Ďura z domu = **postava zostáva opustená** (naspäť ho totiž nechce ani Zuzka, ktorá radšej volí osud osamelej ženy s dieťaťom)

- **dej je rámcovaný vianočným obdobím**, epický čas hry je jeden rok

Písal ale aj veselohry, napr. Ženský zákon.

POZNÁMKA: V rámci tejto časti MO môžete spomenúť aj iné dramatické diela z iných MO!